

ДАМЈАН ЂУЛАФИЋ

АМАЛГАМИ РУСКЕ И СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Позив да својим скромним уводним словом отворим изложбу највеће словенске – руске – књижевности доживио сам као недовољно заслужену част, али истодобно и као велику одговорност, и то као одговорност пред руским писцима – класицима првенствено, тим „учитељима и мучитељима”, на којима сам васпитаван, који су ме образовали, и уз чија дјела је и мој вид, рођењем беспрекоран, почео рано да слаби. Не жалим за видом очињим, јер је утицајем руске писане, романиране, поетске, религиозно-философске, правне и друге мисли и ријечи, које сам упијао, отворен духовни чеп мога бића за супралокална и надземаљска пространства словенске душе и свијета.

Намјерен сам да руској литератури приђем, у методолошком смислу, компаративно, па да кажем да и она, као и српска књижевност, коријене има у усменом казивању и приповиједању. Ти зачеци десили су се на селима, у народу. Почетне литерарне усмене форме су стих и поезија, а нарочито она која је славила јуначке подвиге народних првака. Та прва руска јуначка народна пјесма је у историји и теорији књижевности позната под називом – *билина*. Билине су живјеле пуним животом међу Русима до 17. вијека, али невоља је та да су кодификоване тек, негдје, од 18. вијека (и то је рађено врло скромно), док се интензивније записивању билина приступа у чудесном вијеку руске књижевности, у 19. вијеку. Персоналитет се јавља као основни сижејни моменат у билинама, па су теме тих казивања били познати народни јунаци, а међу њима, рецимо: Иља Муромец, Љоша Попович, Добриња Никитич, трговац Садко и други. Усмена књижевност је код Руса, дакле, као и код Срба, као и код многих (да не кажемо свих) културних и цивилизованих

народа Европе и свијета, претеча класичне и модерне књижевности. У поезији су билине смијениле *историјске њјесме*, које се, наравно, на њих надовезују, али које су реалне, без елемената бајке (или какве друге иреалне књижевне врсте), а чији су јунаци историјске личности, попут Ивана Грозног, Петра Великог и других.

Темпорално, са билинама (чија је окосница народни јунак), у руском народу онога доба појављују се књижевне форме са изразито религијским мотивом, као и, уосталом, код Срба. Ствараоци поменутих написа су махом црквени посленици, који су због познавања језика, који је у то вријеме био општеусвојен као књижевни, имали ексклузивну могућност да читају и пишу. „Стара руска књижевност није писана на руском, већ на старословенском језику, језику цркве, који је донет са Балкана... Стара Русија је, дакле, имала два писана језика: свакодневни руски, практичан језик, и црквенословенски, књижевни језик.” Религијска нит није прожимала руску литературу и стваралаштво само у споменутом, почетном периоду, већ је она њен стуб од „Кијевског периода” (11–12. в.), преко „периода кнежевина” (средина 13. в. – крај 15. в.), па све до тзв. „Московског периода” (16–17. в.). Књижевна форма која је трајала од почетака до краја Средњег вијека у Русији, а коју је испуњавао конфесиони тренутак, кретала се између житија, летописа, посланица и расправа, односно – у руској старој и средњевјековној књижевности доминирају хагиографски списи и византијске теме.

Тако у 11. вијеку, дакле у Кијевској Русији, хагиографско стваралаштво је у зачетку. Оно се вишевјековно развија и свој зенит доживљава у 16. столећу, и то стварањем „Великих минеја” (који представљају потпуну збирку живота свих светаца, за сваки мјесец), а који су састављани по методолошким упутствима митрополита Макарија (око 1482–1563). „Велики минеј” је *non plus ultra* руске старовјековне и средњовјековне хагиографске продукције. Но, незаобилазно је нагласити да је Кијевски период и период „лѐтописне књижевности”, која је у Руса, као и код Срба, била изузетно важна литерарна активност, а врхунила је у лѐтописима: *Повијесїи о минулим временима*, *Несїоров лѐтїиоис* и *Први новгородски лѐтїиоис*, свима створеним у 11–12. вијеку. Као што се да закључити, настанак руске писане књижевности коинцидира, временски, приближно са настанком српске (при чему треба имати обзира за периодизацију српске књижевности, јер се научни ставови о њеном почетку разилазе – од оних који тврде да је српска књижевност настала у 9. вијеку, превођењем Светог писма са јелинског, од стране Свете солунске браће Кирила и Методија, до оних који су несаломиви у констатацији да је српска писана књижевност настала у Цркви Светог Петра и Павла, у нама сусједном Бијелом

Пољу, писањем *Мирослављевог јеванђеља*, у 12. вијеку). Како год било, неспорно је да су и једна и друга почеле да броје прве године другог тисућљећа свога живота.

На тзв. „Кијевски период” надовезао се „период кнежевина”, у ком је, тачније у 14. вијеку, стварана и чисто световна биографска књижевност. Два најбоља дјела тога типа су *Житије Александра Невског* и *Житије Димитрија Донског*. За житије Александра Невског се, и поред ставова књижевне доктрине, могу наћи легитимна мишљења (особито код Руске и Српске православне цркве) да и оно спада у хагиографску литературу, а оно је, као такво, нама, Васојевићима, много ближе.

Од 15. стољећа се смјењују „посланице” и „расправе”, које исписују монаси, кнежеви или цареви, намећући своје идеје. Жестини сличних списа супротставио се знаменити *Домострој* (или *Кућни ред*), анонимног аутора, који је проповиједао миран, породичан и домаћи живот.

Доцнија, „Московска Русија”, у књижевности (а и у историографији) памти се по величању тзв. Трећег Рима, послије којег, по профетовој ријечи, „четвртог неће бити”. Глорификација је најочљивија у опширном љетопису, компилованом у Москви, под насловом *Књига о сѣйенима царског родословља* – та „горостасна, фантастична генеалогичка московских царева”.

Занимљиво је да је штампа у Московској Русији уведена 1560. године. Ако се узме у обзир чињеница да су Срби почели да штампати 1494. године (на Цетињу, црквену књигу *Окшоих*), онда и тај податак гордо свједочи о међупреплетености руског и српског интелектуалног литерарног сазријевања.

Међутим, по изласку из средњег вијека, Русија у 17. и 18. вијеку улази, у друштвенополитичком смислу, у доба кризе, али кризе која није онемогућила да настане језички раскошно дјело *Житије њрошойоја Авакума*, по многим ремек-дјело старе руске књижевности. Ти тешки вјекови родили су велике руске писце: Димитрија Ростовског, Симеона Полоцког, Феофана Прокоповича, као и прве модерне руске писце: кнеза Кантемира, Тредијаковског, Ломоносова. Овог посљедњег је Висарион Григоријевич Бјелински, чувено име руске књижевне критике 19. стољећа, сматрао зачетником модерне руске књижевности. А Михаил Ломоносов (1711–1765), хемичар и физичар, издвојио се и као филолог, јер је творац новог руског стиха – „силаботонског” – „који почива на правилној наизменичности наглашених и ненаглашених слогова”. Но, осим модерног правца у књижевности, у 18. вијеку расцвјетава се и пулољак театра. Смјењују се драмски писци: Владимир Лукин, Јаков Књажин, Василије Капнист и, особито, Денис Фонвизин (1745–1792).

Међутим, тешке социјалне и политичке околности у Русији нијесу престале доласком 19. вијека. Наиме, вијек можда најтежих околности у којима се руска књижевност развијала родио је највеће, свјетске писце. Историографија руског цара Николаја I (1825–1855) памти и по његовим прогонствима књижевника. За његову личност се везују непочинства према многим руским писцима: смртна казна за декабристу Риљејева, протјеривање у Сибир Достојевског, Чернишевског и Корољенка, заточење Горког и Писарева. Публициста Чаадајев је, чак, 1836. године декретом проглашен лудим. Под Николајем I се, како каже историја књижевности, „ћутало на свим језицима”. Али снагу руског духа, отеловљеног у књигама његових носилаца, експонира и то да 19. вијек у Русији није вијек цара, већ вијек класичне руске књижевности, писаца: Аксакова, Чернишевског, Жуковског, Грибоједова, Љермонтова, Салтикова-Шчедрина и многих других. То је вијек руског реализма, реализма Гогоља, Тургенјева и Толстоја, психологизма и богословља Достојевског, поезије Пушкина и Некрасова, критике Бјелинског, кратке приче доктора Чехова, практичног духа Доброљубова и Херцена. Величину епског захвата руског романа изразио је понајбоље мађарски философ Ферђ Лукач казавши да „код Достојевског и Толстоја нема нове литерарне форме, него изразито ’новог свијета’”. Ова философска премиса је на линији максиме да је постављени тоталитет једног књижевног лика најуспјешнији као Чичиков код Гогоља, или Обломов код Гончарова. Коначно, „роман са најснажнијом трансценденцијом ка епопеји” створио је руски писац 19. вијека. Напоредо са тим, над српским 19. стољењем гордио се философско-богословски свесловенски дух владике Рада, по многима највећег словенског пјесника, уз Пушкина.

На темељу тог „великог вијека руске литературе” назидан је 20. вијек. Са несмањеном страшћу, умјетничком жестином и квалитетом су на свјетски литерарно-артистички просценијум приступили (неко у отаџбини, неко у туђини) велики, тада совјетски, а у ствари руски писци. И док су славу српске културе свијетом проносили Андрић, Црњански, Павић, Ћосић, Киш, Булатовић, Бећковић, владика Николај и многи други, совјетски период руске књижевности обиљежили су: Ремизов, Блок, Мандељштам, Ахматова, Цветајева, Хлебников, Мајаковски, Буњин, Јесењин, Андрејев, Пастернак, Бабел, Леонов, Замјатин, Зошченко, Еренбург, Островски, Шолохов, Солжењџин, Јевтушенко, Вознесенски, Бродски, Шаламов... Не би, сложићете се, свијет био исти без Андрићевих ћуприја, фратарa и несрећника, без неизбројаних запета у реченици Црњанског, без морбидно-реалног свијета Булатовића, без глагољивости и знања владике Николаја и аве Јустина, али би немјер-

љиво био сиромашан и без стиха Мајаковског и Јесењина, без техницизма Замјатина, сатире Зошченка, свједочења Еренбурга о руској расијаној интелектуалној елити, без стила Шолохова, документарне емпиричке истине Шаламова и Солжењицина, продаје Јевтушенка и Бродског...

Захваљујући Цветајевој знамо да је умјетничко дјело „плод труда и чуда”, захваљујући Бабелју како се ствара причом фрагментаран роман, захваљујући Пастернаку да је поезија исто што и проза, захваљујући Солжењицину да је „за укус мора довољан један гутљај”.

И у 20. стољећу су Срби и Руси градили своје књижевне културе. У протеклом вијеку Срби свијету дадоше једног, а Руси пет књижевних нобеловаца.

И, ето, поштована господо, неколико спона руске и српске књижевне историје, неколико историјских књижевних паралела, као послуга за кројење интегралног повијесног амалгама ове двије словенске цивилизације.

Етички пориви и нагони интелектуалног поштења ми налажу да нагласим да су у савременом свијету и друштву најснажнија копча међу књижевностима, ипак, преводиоци, а ми се, Беранци, можемо похвалити да су са руског језика на српски преводили и, чак, претакали из једног у други језик, људи беранских коријена: академик Милосав Бабовић (један од најзначајнијих слависта свога доба, у свијету), Радован Лалић (чије име носи и наша, градска, библиотека), Радован Зоговић (знаменити српски пјесник), а мало је познато да је и недавно преминули књижевник и новинар Влајко Ћулафић међу својим рукописима оставио неколико десетина пјесама руских поета преведених на српски језик.

Руска писана ријеч је оправдала њихову народну пословицу: „Потоци хуче, а велике ријеке теку тихо.”

Своју данашњу ријеч могао бих свести дистихом Марине Цветајеве, који бих и ја, недостојан, могао упутити несагледивој руској књижевности:

Ко те призна, грешно,
У моје дане младе?

али се одлучих да своју љубав, и љубав домаћина, према руском народу и стваралаштву, изразим цитатом Светог Петра Цетињског, ријечима којима је Свети Владика завршио свој „Тестамент”, антиципирајући потенцијалне реакције које у ово вучје вријеме могу измамити, као што су и мамиле:

Исто тако да Бог даде и ономе који би вас од вјерности к благочестивој и христољубивој Русији одлучити поискао и свакојему, ако би се који од вас Црногораца и Брђанах нашао да помисли одступити од покровитељства и наде на јединородну и јединовјерну нашу Русију да Бог да јаки те од њега живо месо отпадало и свако добро временито и вјечно одступило.

Свијема пак добријема, вијернијема и који гођ ово моје потоње писмо послуша и изврши, да буде моје најусрдније, отачаско и архи-пастирско благословеније од рода у род и ва вијеки вјекова – амин.

Нека нам је свима наздравље, још један, данашњи, сусрет са руском мишљу и књигом.

Хвала вам и живјели!*

---

* Беседа изговорена у оквиру вишедневне свечаности „Дани руске културе”, Беране, 25. јула 2017. године.